

Empiryzm brytyjski: problemy i wyzwania

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Film edukacyjny](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- John Locke, *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego*, t. I, tłum. B. J. Gawecki.
- Locke John , *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego, I, 1*, tłum. B. J. Gawecki.
- Hume David, *Badania dotyczące rozumu ludzkiego*, tłum. D. Misztal, T. Sieczkowski.

Empiryzm brytyjski: problemy i wyzwania

Gmach Muzeum Brytyjskiego powstałego w 1753 roku.
Źródło: Ham, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

« John Locke

Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego, I, 1

Gdy [...] ludzie rozszerzają swe dociekania poza granicę swych możliwości i pozwalają myślom nurkować w głębinach, gdzie nie mogą znaleźć pewnego gruntu, to trudno się dziwić, że wysuwają problematy i mnożą dysputy, które nie doprowadzają nigdy do wyraźnych rezultatów i które mogą jedynie przedłużać i wzmacniać wątpliwości [...]. Gdyby natomiast poddać nasze zdolności poznawcze gruntownemu rozważaniu i gdyby ustalić wreszcie zasięg naszego poznania i znaleźć linię graniczną, która dzieli [...] to, co dla nas zrozumiałe, i to, czego pojąć nie możemy – to ludzie pogodziliby się zapewne łatwiej z nieuchronną niewiedzą o niektórych rzeczach, zwracając swe myśli z większym pożytkiem i zadowoleniem ku rzeczom innym.

Źródło: John Locke, *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego, I, 1*, tłum. B. J. Gawęcki.

Co jakiś czas filozofia zastanawia się nad sensem i celem filozofii i to właśnie stanowi o jej rozwoju. Znużony jałowymi dyskusjami o metafizyce, John Locke powrócił do pytania o możliwości i zasięg ludzkiego poznania. Tak narodził się nowożytny empiryzm brytyjski.

Można by stwierdzić, że czym był Ockham dla filozofii-teologii średniowiecza, tym byli empiryści dla racjonalizmu XVII wieku. Podczas, gdy Kartezjusz i Spinoza starali się ująć całość bytu w ramy jednego, totalnego systemu racjonalnego, John Locke i David Hume starali się zawęzić dziedzinę tego, co umysł jest w stanie pojąć, bez popadania w absurd i zmyślenie. A robiąc to, postulowali korzystanie z doświadczenia zmysłowego.

Twoje cele

- Poznasz podstawowe założenia empiryzmu brytyjskiego i sylwetki jego przedstawicieli.
- Zrekonstruujesz sformułowaną przez empirystów brytyjskich krytykę racjonalizmu Kartezjusza.
- Zastanowisz się nad stwierdzeniem Hume'a, że każda dziedzina ludzkiej działalności zyskałaby dzięki filozofii - czy zgadzasz się z tym? A może uważasz, że jest to przesadne dowartościowanie filozofii?

Przeczytaj

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DADf154JL>

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Nagranie dźwiękowe lekcji pod tytułem *Empiryzm brytyjski: problemy i wyzwania*.

Empiryzm w szerokim znaczeniu – jako stanowisko upatrujące podstaw wiedzy w świadectwach zmysłów – ma długą tradycję. W starożytności z doświadczenia wiedzę wywodzili epikurejczycy i stoicy, do pewnego stopnia także Arystoteles, w średniowieczu zaś Tomasz z Akwinu, który choć uznawał prymat **teologii** i prawd objawionych, w świeckich naukach i filozoficznej refleksji nad światem widział drogę do częściowego poznania Boga. W filozofii kontynentalnej za ojca nowożytnego empiryzmu uchodzi XVII-wieczny myśliciel i matematyk Pierre Gassendii.

John Locke (1632–1704)

David Hume (1711–1776)

Ku empiryzmowi skłaniała się szczególnie filozofia brytyjska. Podwaliny pod jego rozwój położyli Roger Bacon (XIII w.), Francis Bacon i Thomas Hobbes (koniec XVI–1 poł. XVII w.). Najpełniejszą postać zyskał on jednak dopiero w pismach Johna Locke'a, najbardziej zaś precyzyjną, konsekwentną i krytyczną formę empiryzmu przynoszą prace Davida Hume'a.

Po lewej portret Locke'a autorstwa Godfrey'a Knellera (1779), po prawej portret Hume'a namalowany przez Allana Ramsay'a (1766).

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Problemy i wyzwania

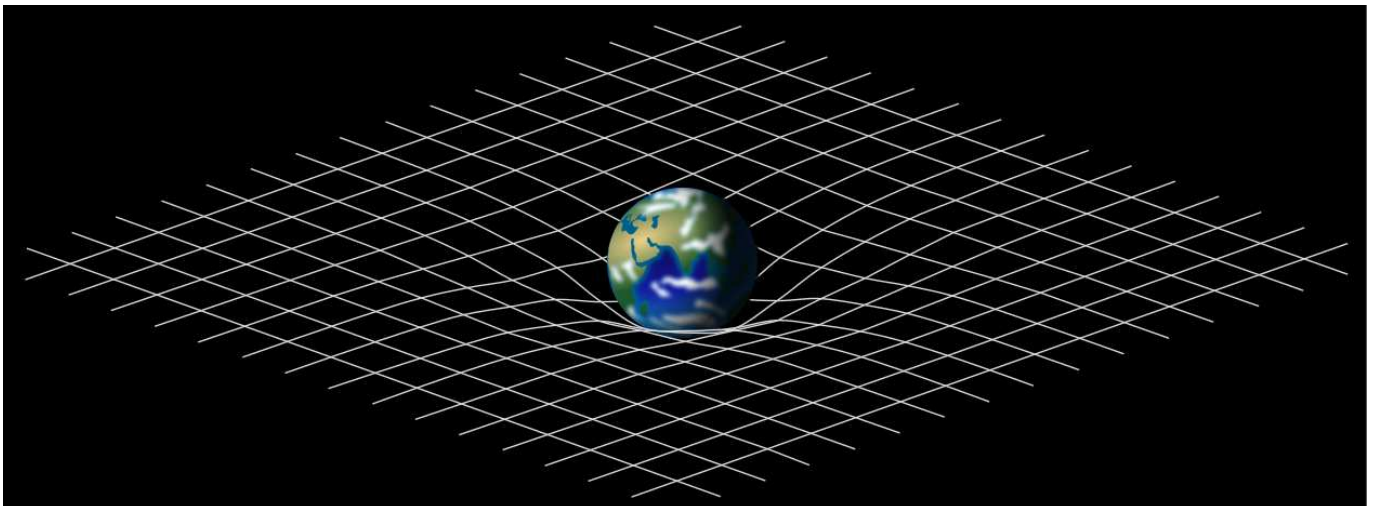
I Locke, i Hume stoją przed podobnymi wyzwaniami. Jak czytamy w motcie do niniejszego materiału, chodzi o **ustalenie możliwości i zasięgu ludzkiego poznania**, aby nie „mnożyć dysput, które nie doprowadzają nigdy do wyraźnych rezultatów” i zwrócić się ku pożyteczniejszym rozważaniom. Filozofia i nauka powinny zajmować się zagadnieniami dotyczącymi przede wszystkim praktycznej strony życia, tak aby człowiek mógł zaspokajać swoje potrzeby, żyć w dobrobycie i szczęściu. Spekulacje o rzeczach, których nie można poznać i które nie dotyczą ludzkiej działalności, są bezpłodne. To po jednej z takich jałowych dyskusji na temat teologii czy **metafizyki** zasiada Locke do pracy nad swoimi słynnymi *Rozważaniami* – położył one podwaliny pod nowożytny empiryzm i stanę się pierwszym w historii filozofii dziełem całkowicie poświęconym teorii poznania. Myśl Locke’a pół wieku później Hume wyrazi słowami:

((**David Hume**

Badania dotyczące rozumu ludzkiego

Jedyna metoda natychmiastowego uwolnienia nauki od tych zawiłych kwestii polega na poważnym zbadaniu natury rozumu ludzkiego i wykazaniu za pomocą ścisłej analizy jego mocy i zdolności, że w żadnej mierze nie jest on dostosowany do rozważania tak odległych i zawiłych zagadnień. Musimy podjąć się tego trudu, aby później móc żyć spokojnie. Prawdziwą metafizykę musimy uprawiać z ostrożnością, aby zniszczyć fałszywą i nieszczęsną.

Źródło: David Hume, *Badania dotyczące rozumu ludzkiego*, tłum. D. Misztal, T. Sieczkowski.

Analogia prawa powszechnego ciężenia. Prawo zostało odkryte przez Isaaca Newtona.

Źródło: Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Filozofowie brytyjscy wierzą, że wypracowana na gruncie **epistemologii** metoda empiryczna stanie się skuteczna we wszystkich dyscyplinach. Wiele sobie po niej obiecują zwłaszcza w odniesieniu do kwestii moralnych, religijnych i politycznych. Hume główny przedmiot swoich dociekań określa mianem nauki o człowieku i twierdzi, że jest to

najważniejsza ze wszystkie nauk, bo wszystkie one albo wywodzą się z tej jednej, albo się z nią jakoś łączą, więc:

((David Hume

Badania dotyczące rozumu ludzkiego

duch filozofii, o ile będzie starannie kultywowany przez jednostki, będzie z pewnością stopniowo przenikał całe społeczeństwo, nadając podobny stopień poprawności każdej sztuce i każdemu fachowi. Polityk nabędzie dalekowzroczności i subtelności w rozdzielaniu i równoważeniu władzy; prawnik metodyczności i doskonalszych zasad dla swoich wnioskowań [...]. Stabilność współczesnych rządów w porównaniu z rządami starożytnymi i ścisłość współczesnej filozofii wzrastały stopniowo i, najprawdopodobniej, wzrastać będą nadal.

Źródło: David Hume, *Badania dotyczące rozumu ludzkiego*, tłum. D. Misztal, T. Sieczkowski.

Ciekawostka

Replika teleskopu Isaaca Newtona.

Źródło: Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Naturalnym sprzymierzeńcem empirystów brytyjskich był przyjaciel Locke'a, wybitny naukowiec – **Sir Isaac Newton** (1643–1727). W duchu empiryzmu głosił, iż jedynym przedmiotem nauki są zjawiska poznawalne przez zmysły, zaś jej celem ustalenie stałych związków, jakie między nimi zachodzą, nie zaś ich metafizycznych przyczyn. Te związki nazywamy prawami. Jednak nie samo założenie metodologiczne było najważniejszą zasługą Newtona, lecz to, że wykazał on jego praktyczną skuteczność – dokonał licznych przełomowych odkryć naukowych w dziedzinie fizyki i astronomii, takich jak

sformułowanie prawa powszechnego ciężenia, praw ruchu, mechaniki klasycznej, rachunku różniczkowego czy zasady zachowania pędu.

W swym dążeniu do wypracowania jednej metody filozofowie brytyjscy są bliscy Kartezjuszowi. Podobieństwo jednak na tym się urywa, gdyż Brytyjczycy całkowicie odrzucają jego **racjonalizm**: twierdzą, że w samym rozumie nie ma żadnych prawd – wszystkie pochodzą z doświadczenia.

Słownik

epistemologia

(gr. *episteme* – wiedza i *logos* – nauka) jedna z sześciu klasycznych dyscyplin filozoficznych (obok etyki, estetyki, aksjologii, antropologii filozoficznej i metafizyki), które nigdy nie usamodzieliły się od filozofii jako autonomiczne nauki; bada, w jaki sposób zachodzą procesy poznawcze, na czym polega percepcja, weryfikuje prawdziwość sądów dotyczących rzeczywistości; zwana jest również gnoseologią (gr. *gnosis* – poznanie) lub teorią poznania, gdyż „poznanie” i „poznawanie” są jej centralnymi pojęciami

metafizyka

(gr. *metá tá physiká* – to, co jest po fizyce) dział filozofii zajmujący się bytem jako takim i jego podstawowymi własnościami

immanentny

(łac. *immanere* – „pozostawać wewnątrz”) zawarty w czymś, nie wykraczający poza coś

intersubiektywny

(łac. *inter* – „między”, *subiectivus* – „podmiotowy”) dostępny więcej niż jednemu podmiotowi poznającemu

racjonalizm

kierunek filozoficzny przyznający rozumowi główną bądź wyłączną rolę w procesie poznania

teologia

nauka o Bogu lub bogach, interpretująca i uzasadniająca twierdzenia religii.

Audiobook

Polecenie 1

Zapoznaj się z treścią audiobooka. Zrekonstruuuj tok działań, jakie zamierza podjąć filozof, by zbadać „źródło, pewność i granice poznania ludzkiego”. W czym jego procedura różni się od metody Kartezjusza?

John Locke

Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego

[O celu swoich badań]

Celem moim jest tedy zbadać źródło, pewność i granice poznania ludzkiego oraz podstawy i stopnie wierzeń, mniemań i przeświadczeń. Wobec tego nie zamierzam teraz ani mieszać się do roztrząsań nad fizyką duszy, ani łamać sobie głowy dociekaniem jej istoty; ani zastanawiać się nad tym, dzięki jakim ruchom „tchnień życiowych” czy też jakim zmianom w naszych ciałach organy zmysłowe dają nam wrażenia lub idee w umyśle; ani też nad tym, czy idee, niektóre albo wszystkie, kształtują się w zależności od materii, czy też od niej niezależnie. Od spekulacji tych, choć są ciekawe i pociągające, będę się uchylał, nie leżą bowiem na drodze do mojego celu. [...]

Po pierwsze, będę badał pochodzenie tych idei, pojęć [...], jakie człowiek obserwuje, mając świadomość ich obecności w swym umyśle, oraz drogi, na jakich umysł je otrzymuje; po drugie, będę usiłował pokazać, jaką wiedzę ma umysł dzięki tym ideom, a także jej pewność, oczywistość i rozległość; po trzecie, zajmę się badaniem istoty oraz podstaw wierzeń lub mniemań. [...]

Jeżeli dzięki temu badaniu natury umysłu zdołam wykryć jego zdolności i ich zasięg oraz stwierdzić, do jakich rzeczy są one w pewnej mierze przystosowane, a gdzie nas zawodzą, to sądzę, że wyniki te mogą być pomocne [...], aby sprawić, by spokojnie pogodził się z niewiedzą o tych rzeczach, które po zbadaniu okazują się niedostępne dla naszych władz umysłowych. [...] Nie będziemy mieli poważniejszego powodu, by

narzekać na ograniczoność naszych umysłów, jeśli je zatrudnimy jedynie tym, co może być dla nas pożyteczne: temu bowiem mogą zupełnie dobrze podołać. [...]

Zadaniem naszym tutaj jest poznać nie wszystkie rzeczy bez wyjątku, lecz tylko te, które mają związek z naszą działalnością. Jeśli umiemy wykryć zasady, według których istota rozumna, postawiona w takim położeniu, w jakim na tym świecie znajduje się człowiek, może i powinna kierować swymi poglądami i zależnymi od nich postępami, to nie mamy powodu trapić się, że inne rzeczy wymykają się naszemu poznaniu.

Źródło: John Locke, *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego*, t. I, tłum. B. J. Gawecki.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 2

Weź udział w dyskusji na temat: czy możliwe jest ustalenie granic ludzkiego poznania?

Przygotuj swoje argumenty w dyskusji.

Film edukacyjny

Polecenie 1

Wysłuchaj wywiadu z prof. Janem Hartmanem, a następnie odpowiedz na pytanie: dlaczego trudno jest dowieść wiarygodności poznania?

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D14df5psd>

Film edukacyjny. *Co to jest poznanie?*

Wykłada prof. Jan Hartman.

Rozmowę przeprowadził Edward Pasewicz.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Co to jest poznanie?*

Ćwiczenie 1

Określ prawdziwość lub fałszywość poniższych twierdzeń.

	prawda	fałsz
Epistemologia zajmuje się świadomością.	☐	☐
Epistemologia zajmuje się źródłami, przebiegiem i granicami poznania.	☐	☐
Ludzkie poznanie zostało wystarczająco dobrze zbadane, by opisać je epistemologicznie.	☐	☐
Poznanie jest immanentne.	☐	☐
Teoria poznania bada intersubiektywny charakter poznania.	☐	☐
Ludzkie poznanie jest bardziej adekwatne niż poznanie innych zwierząt.	☐	☐

Polecenie 2

John Locke i David Hume twierdzili, że wszelka treść naszego umysłu pochodzi z doświadczenia. W przypadku takich prostych pojęć jak „drzewo” łatwo to wykazać. Ale jest wiele słów, których bezpośredni związek z empirią nie jest taki oczywisty, na przykład „uczciwość”, „honor” czy „opatrność”. Spróbuj wykazać, że pojęcia te również wywodzą się z doświadczenia.

Ćwiczenie 2

Zaznacz filozofów, którzy doceniali wartość doświadczenia w procesie poznania.

Monteskiusz

św. Anzelm

Pierre Gassendii

św. Tomasz

epikurejczycy

Arystoteles

Sokrates

stoicy

Platon

Praca domowa

Napisz esej na temat: „Czy sam rozum wystarczy, żeby poznać świat?”

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Maćkowska

Przedmiot: Filozofia

Temat: Empiryzm brytyjski: problemy i wyzwania

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Elementy historii filozofii.

3. René Descartes. Uczeń:

1) wyjaśnia, na czym polega kartezyjski racjonalizm, sceptycyzm metodyczny i dualizm psychofizyczny;

5. Empiryzm brytyjski. Uczeń:

1) wyjaśnia, co to jest empiryzm i jakie są jego główne odmiany;

2) przedstawia poglądy Johna Locke'a z zakresu epistemologii i filozofii polityki;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele lekcji (językiem ucznia):

- Poznasz podstawowe założenia empiryzmu brytyjskiego i sylwetki jego przedstawicieli.
- Zrekonstruujesz sformułowaną przez empirystów brytyjskich krytykę racjonalizmu Kartezjusza.
- Zastanowisz się nad stwierdzeniem Hume'a, że każda dziedzina ludzkiej działalności zyskałaby dzięki filozofii - czy zgadzasz się z tym? A może uważasz, że jest to przesadne dowartościowanie filozofii?

Cele operacyjne. Uczeń:

- wymienia przedstawicieli empiryzmu brytyjskiego;
- charakteryzuje podstawowe założenia empiryzmu brytyjskiego;
- rekonstruuje sformułowaną przez empirystów brytyjskich krytykę racjonalizmu Kartezjusza;
- analizuje stwierdzenie Hume'a, że każda dziedzina ludzkiej świadomości zyskałaby dzięki filozofii.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- film;
- audiobook.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał: „Empiryzm brytyjski: problemy i wyzwania”. Prosi uczestników zajęć o przygotowanie prezentacji na podstawie informacji zawartych w sekcji „Przeczytaj”. Uczniowie mają za zadanie przygotować przykłady z mediów ilustrujące zagadnienia związane z tematem lekcji.

Faza wprowadzająca:

1. Prowadzący zajęcia loguje się na platformie. Na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika wyświetla temat lekcji, następnie omawia cel zajęć i informuje uczniów o ich planowanym przebiegu. Wspólnie z uczniami ustala kryteria sukcesu.

Faza realizacyjna:

1. **Pytanie problemowe.** W zależności od stopnia przygotowania do lekcji uczniowie zapoznają się z tekstem w sekcji „Przeczytaj” lub od razu przystępują do pracy. Nauczyciel zadaje uczniom pytanie: *Jakie są źródła ludzkiego poznania?* Uczniowie dzielą się wstępnie swoimi opiniami, następnie dzielą się na dwie grupy i przez kilka minut przygotowują do dyskusji. Właściwa wymiana opinii nie powinna zająć więcej niż dziesięć minut lekcji, przy czym ostatnie dwie minuty przeznaczamy na podsumowanie dyskusji.
2. **Praca z multimediami.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej materiał z sekcji „Audiobook”. Wybrany uczeń odczytuje treść polecenia: *Zapoznaj się z treścią audiobooka. Zrekonstruuj tok działań, jakie zamierza podjąć filozof, by zbadać „źródło, pewność i granice poznania ludzkiego”. W czym jego procedura różni się od metody Kartezjusza?* Klasa dzieli się na grupy i opracowuje propozycje odpowiedzi. Przedstawiciel wskazanej grupy prezentuje propozycję rozwiązania zadania, a pozostali uczniowie komentują. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia odpowiedzi uczniów, udzielając im informacji zwrotnej.
3. Uczniowie wykonują polecenie i ćwiczenia z sekcji „Film”. Wyniki pracy omawiane są na forum i komentowane przez nauczyciela.
4. Uczniowie, na podstawie zebranego w domu materiału, podają na forum klasy własne przykłady ilustrujące poruszane w poleceniach i ćwiczeniach zagadnienia. Wspólna dyskusja nad trafnością i zastosowaniem przykładów.

Faza podsumowująca:

1. Wszyscy uczniowie podsumowują zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Napisz esej na temat: „Czy sam rozum wystarczy, żeby poznać świat?”.

Materiały pomocnicze:

- Silberman M., *Uczymy się uczyć*, Gdańsk 2005.
- Femiak T., *O sztuce uświadomionego mówienia – czyli jakiej filozofii uczniowie potrzebują?*, w: „Edukacja Filozoficzna” 32(2001), s. 147–160.
- Migasiński J., *Filozofia nowożytna*, Warszawa 2011.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimediu:

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Audiobook” do podsumowania lekcji.

